

Appreciating Our Children For Who They Are and Unlocking the Potential They Possess Within

חנוך לנער על פי דרכו

Part I

October 28, 2015

Rabbi Shmuel Silber

rabbisilber@suburbanorthodox.org

1. משלי פרק כב פסוק ו

חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה:

6. Train a child according to his way; even when he grows old, he will not turn away from it.

2. מלבי"ם ביאור המילות משלי פרק כב פסוק ו

(ו) חנוך. מרגילו מעט מעט

3. חובת התלמידים (שיח עם המלמדים ואבות הבנים)

Rav Kalonymus Kalman Shapira (or Klonimus Kalmish Szapira) (1889-1943), was the Grand Rabbi of Piaseczno, Poland, who authored a number of works and was murdered by the Nazis during the Holocaust.

4. גר"א על משלי (כ"ו)

חנוך לנער על פי דרכו, כשהוא עוד נער, ואז גם כשיזקין לא יסור ממנה. והעניין כי האדם אי אפשר לו לשבור דרכו, כלומר מזלו שנולד בו ... אלא שניתנה הבחירה ביד האדם שיוכל לאחוז במזלו ולהעמידו כפי שירצה, או צדיק או רשע או בינוני, וכמו שמארו, האי מאן דבמאדים יהי גבר אשיד דמא. אמר רבי אשי: אי אומנא, אי גנבא, אי טבחא, אי מוהלא (שבת קנ"ו). ... זהו שנאמר חנוך לנער על פי דרכו – לפי דרך מזלו וטבעו, כן תחנכהו לעשות מצוות ואז גם כשיזקין לא יסור ממנה. אבל כשאתה מכריחו נגד מזלו, עתה ישמע לך מיראתו אותך. אבל אחר כך בעת יוסר עולך מעל צוארו יסור מזה, כי אי אפשר לו לשבר מזלו.

Rabbi Eliyahu Kramer, (Vilnius April 23, 1720 – Vilnius October 9, 1797), was a Talmudist, halakhist, kabbalist, and the foremost leader of mitnagdic (non-hasidic) Jewry of the past few centuries. He is commonly referred to in Hebrew as *ha-Gaon he-Chasid mi-Vilna*, "the saintly genius from Vilnius".

5. זריעה ובנין בחינוך (י"ט)

אדם שנולד במזל מאדים יוכל להשתמש בכוח זה לאפשרויות שהוזכרו ולכל הדומות להן, כל אחד לפי דרגתו. אבל אי אפשר לחפץ אדם ביסודו משופך דמים לצדקן. לדוגמא: ילד שתכונתו להיות תמיד בתנועה. אי אפשר לחפץ ילד כזה לילד שיושב על הספר עשרים שעות ביום. אם מכריחים אותו לכך – מקלקלים את הילד, או מאבדים אותו. הילד הולך אחר כך בדרך משלו, עושה מה שעולה בדעתו, רחוק ממה שהתכוונו ההורים.

אם אתה מכריח אותו למסלול אחר, שאיננו מתאים לטבעו, אמנם עכשיו הוא ישמע לך, ולא תבחין בפגם כלשהו. אבל מאוחר יותר, כשהוא יתבגר כבר לא יפחד ממך, ואז לא ישמע לך.

6. זריעה ובנין בחינוך (י"ח)

דבר מובן הוא ששיח הבונה צריך טיפול אחר מאשר עץ חתפוח. אם נגדל שיח בננות ועץ תפוחים, ונעניק לשניהם טיפול זהה, לפחות אחד מהם לא יגדל טוב, ואולי שניהם גם יחד לא יצמיחו פרי. כך גם עם ילדים. אני חייב לדעת מה הן התכונות האישיות של הילד ולחתחשב בהן.

7. שמונה עשרה

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב, וְתִשְׁפּוֹן בְּתוֹכָהּ כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ, וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקֶרֶב בְּיַמֵּינוּ בְּנֵי עוֹלָם, וְכִסֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תִּכְיֶן. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם.

To Jerusalem, Your city, may You return in compassion, and may You dwell in it as you promised. May You rebuild it rapidly in our days as an everlasting structure, and install within it soon the throne of David. Blessed are You, Lord, who builds Jerusalem.

8. שמונה עשרה

אֶת צִמַח דָּוִד עֲבֹדְךָ מְהֵרָה תִצְמִיחַ, וְקִרְנוֹ תִרֹם בְּיִשׁוּעָתְךָ, כִּי לִישׁוּעָתְךָ קָוִינוּ כָּל הַיּוֹם. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, מִצְמִיחַ קֶרֶן יִשׁוּעָה.

May the offshoot of Your servant David soon flower, and may his pride be raised high by Your salvation, for we wait for your salvation all day. Blessed are You, Lord, who makes the glory of salvation flourish.

9. זריעה ובנין בחינוך (ט')

צמיחה ובניין אלו שתי פעולות שונות.

צמיחה היא תהליך טבעי בעולם הזה: מה שנזרע באדמה צומח מעצמו. עץ צומח מאליו. פרח צומח מאליו.
בניין הוא דבר שאדם עושה. מניח יסוד, ואחרי-כך מניח נדבך על-גבי נדבך עד שחבית מוכן.

10. משנה מסכת אבות פרק ה משנה כא

הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לתלמוד

11. תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מב עמוד א

קטן היודע לדבר – אביו לומדו תורה וקריאת שמע. תורה מאי היא? – אמר רב המנונא: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. קריאת שמע מאי היא? פסוק ראשון.

12. בראשית פרק יד פסוק יג

וַיָּבֹא הַפְּלִיט וַיִּגְדַּל לְאַבְרָם הָעֵבֶרִי וְהוּא שֵׁכֵן בְּאֵלֶיךָ מִמְּרָא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֲשַׁכֵּל וְאֲחִי עֶנְרִי וְהֵם בְּעָלֵי כְרִית־אַבְרָם: וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אֲחִיו וַיִּרְקֶה אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׂמֹנֶה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מְאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דֵּן:

13. שיחות הרב צבי יהודה (158)

אומר אברהם: אין לי יחס של "כפייה דתית". הנך יכול להיפרד. אחר-כך מגלגל רבנו-של-עולם שלשלת סיבות כך שמתעוררת מלחמה ולוט נמצא בין השבויים. כשהדבר נודע לאברהם, מה תגובתו כלפי קרובו שניחק עצמו מאלהיו? "יורק את הניכוד"¹¹, מגייס את התניכים שלו, תלמידי הישיבה שלו בה היה קורא בשם ד'. זאח מסירות-נפש מתוך ענקיות של אהבת הבריות, שנמשכת מהכרת ד' הדקות בד' של אברהם אבינו. "אוהב את המקום אוהב את הבריות"¹².

האהבה אל בורא עולם ויוצר האדם – נמשכת אל כל בני האדם. זאת אהבה ענקית אבסולוטית, שכוללת אף אדם מקולקל, עד-כדי כניסה למלחמה עבורו, הפקרת עצמו מתוך אהבת הבריות, מסירות-נפש ממש.

14. זריעה ובנין בחינוך (י"ב)

אם אני בונה ילד ומקנה לו מעלות, ואיני מתייחס לכוח הצמיחה שלו – אזי כוח הצמיחה הולך ומתנוון, והילד נהיה רובוט. מסתמא הוא עושה מה שאמרו לו, אבל אין בו חיות פנימית. כשהילד הזה יגדל – גם אז יעשה מה שצריך, אבל יוזמה עצמית לא תהיה לו. מפני שיוזמה עצמית באה מכוח הצמיחה וכוח הצמיחה כבר מזמן התנוון ונרקב. נשאר "אדם-רובוט".

אם נותנים לילד לצמוח ולגדול מבלי לבנות אותו – יוצא פרא אדם.

אם בונים את הילד מבלי לחתייחס אל כוח הצמיחה שבו – עושים ממנו רובוט.

הצירוף של שני הדברים יחד, של כוח הצמיחה ומעשה הבניין, זהו החינוך.

זאת אומרת: צריכים לבנות ילד בהתייחסות אל צמיחתו.

קונטרס

חובת התלמידים

מטרתו לחדור לתוכיות התלמיד לגלות את נפשו, להוציאה ולהדריכה בתורה ועבודה בדרכי החסידות ולקשרה בד'. עם צינים ואזהרות להתנהג בהם במחשבה דיבור ומעשה.

גם נלוו אליו שלשה מאמרים לבאר מעט מן סתרי החסידות ועיקרי הקבלה הנחוצים לעבודת החסידות לתלמידים והאברכים לכ"א כפי מצבו.

יצא לאור בהשתדלות ועד הישיבה הגדולה והק' „דעת משה” בווארשה שהיתה תחת השגחת מרן אדמו"ר זצוקלה"ה. ובהשתדלותו המיוחדת של חבר הועד הנכבד הר' קלונמוס קלמיש ז"ל הובער באגוד.

ווארשא

בשנת גם כי יזקין לא יסור ממנה" לפ"ק

(חצתקה מדפוס הראשון בווארשא)

שיח עם המלמדים ואבות הבנים.

שלמה המלך אמר במשלי (כ"ב ו') חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו. זה הוא עיקר החנוך שלא בלבד בשעה שהנער נער, ויד אביו עודה תקיפה עליו ישמע לו ויעשה כמצותיו, דק גם כשיגדל והוא ברשותו, אף כי יזקין לא יסור ממנו. כי החנוך לא צווי לבד הוא, שמצוה את בנו או תלמידו עשה כר חכ, גם לא הרגל בלבד הוא, שמרגילו לעשות מעשים טובים, יותר גדול ויותר סועל מן הצווי ומן ההרגל הוא החנוך, ושני אלה הצווי וההרגל דק כלי תשמישו הם, שהמחנך מוכרח להשתמש בהם, לצוותו ולהרגילו, כדי לחנכו בדרך ד'.

כי את תיבת חנוך מפרש רש"י ז"ל (ברברים כ, ה') על הפסוק בנה בית ולא חנכו, חנוך לשון התחלת עכלה"ק, ופרשט שלא על כל התחלה יאמר לשון חנוך, כמו במתחיל בגנות ומסיים בשבח, שאומרת הגמרא (פסחים קט"ז ע"א) על סדר ההגדה בפסח, לא יאמרו מחנך בגנות וכו'. וכן אצל הסנהדרין שמתחילין מן הצד (סנהדרין ל"ב ע"א) לא יאמרו מחנכין מן הצד, אבל בפי' לך (י"ד י"ד) מפרש רש"י לנו יותר ז"ל חניכין וכו' שחנכו למצוות, הוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן חנוך לנער, חנוכה המזוכה, חנוכה הבית, עכ"ל, אבל אף על האופן המתחיל במלאכה לא יאמרו לשון חנוך על התחלתו אם כבר יכול הוא את אומנותו, גם על הבית כשמתחילים לבנותו לא יפול הלשון חנוך הבית, דק על מי שבא ללמד עצמו אומנות ועל תשמיש הבית שכבר נבנה נופל הלשון חנוך, וזה דיוק לשון רש"י התחלת וכו' שהוא עתיד לעמוד בה, לא על האומנות והמלאכה דק על האדם, על ההכשרה אשר נמצאה בכח בקרב האדם למלאכה זו או זו, ועל הכשרת הבית והכלי לתשמיש זה או זה, נופל לשון חנוך, תיבת לעצמה היא תיבת חנוך, ונאמרת על הוצאת ההכשרה אשר באדם או בכלי מן חכה אל הפרעל, אם לא נוציאה תשאד בהעלם וצריכים אנו להוציאה ולחנך את האיש הזה שיעשה לבעל מלאכה זו, ותבית או הכלי לתשמישם, כל חדר לתשמישו אשר הוא מוכשר הכלי לתשמישו אשר הוא מוכשר.

וכשאמרה תיבה זו על חנוך הבנים, אז חנוכה היא לגדל ולפתח את טבעו והכשרתו של הילד שנמצאה בו במדה קטנה או בכח ובהעלם לבד ולגלותה וכיון שונאיש הישראלי עוד בילדותו רוח ד' גשמת שדי טמונה וגנוזה בו, צריכים לגדל ולחנך אותו להוציאה לגלותה ולהפריחה והי' ליהודי נאמן עובר את ד', בתורתו מעצמו יחפץ, ומדרכו גם כי יזקין לא יסור, והמצוה אף המרגיל אינו בטוח שהבן או תלמיד המצוה והמתרגל יעשה כמצותו, גם כשיגדל ויהי' ברשות עצמו, ועל זה צוה שלמה המלך חנוך לנער וכו', חנכו, אל קדבו תחרוד, ואת קדושת הישראלי אשר בו בהעלם תגלה, ודק אז גם כי יזקין לא יסור ממנו.

אבל שלמה המלך לא את תכלית החנוך בלבד הודיענו, שתכליתו להביא אל גם כי יזקין לא יסור ממנו, דק גם את האופן והאמצעי איך לבוא אליו באור לנו במלים חנוך לנער ע"פ דרכו, שזה הוא העיקר, כי המצוה והמרגיל בלבד, אינו צריך ליתן לב אל תבן והתלמיד, לדעת את טבעם ושכלם וכו' עליו דק לצוות עשה כך וכך ודי לו, גם אינו מרגיש חוב בעצמו לטפל בכל תלמיד ותלמיד

בפני עצמו; יוכל הוא לצוות להרבה תלמידים בני גיל אחד צווי אחד, עשו כך וכך, כי לא בתלמיד ובבן, רק בו, במצוה לבד הדבר תלוי, הוא יצוה וזוהו הוא הכל. אבל המחנך שרוצה לגלות את נשמת התלמיד הטמונה והגנוזה בו, לגדלה ולתבעירה שהבעד באש של מעלה למרות וקדושו, וכלו אף כחי גופו בקדושה יתגדלו ולתורת ד' ישחוקו, מוכרח הוא להרכין את עצמו אל התלמיד המתחנך על ידו, ולחדור אל חוך קטנותו ונמיכיותו, עד אשר יגיע אל ניצוץ נשמתו הגנוזה אף בעלמה ולהוציאה, ולהצמיחה ולגדלה.

(I)

וכיון שכן, לא בכל הנערים שזה הוא החנוך, תלוי הוא בכל נער ונער כפי טבעו, דעתו, מדותיו וכו', ואותם על המחנך להכיר, ולא די לו למחנך אם רק את עצמו ודעתו לבד יכיר, כי גם במתחנך הדבר תלוי, לא בדעתו וכחי עצמו בלבד ישמש ויפעל, יצוה ויורה, רק גם בדעת וכחי התלמיד יאחו, ישמש ויפעל, ולא מה שיצוה ויחנך לזה יצוה ויחנך לתלמיד אחר השונה ממנו בטבע, רצון, מדות וכו'. זה רמז לנו שלמה המלך חנוך לנער ע"פ דרכו, על פי דרכו של כל אחד ואחד.

(J)

לא את אומנות החנוך של הפדגוגי כונתנו בזה להורות, אף לשמש בשכל התלמיד ואמצעים, איך להרחיב את בינתו בידיעת קשט התורה, כי לא את השכל של התלמיד בלבד אנו מחפשים עתה, רק את כל התלמיד, את הנפש, רוח ונשמה של הילד הישראלי אנו מחפשים לקשרו באלהי ישראל והיי יהודי חרד לדבר ד' וכל מאויו אליו יח' יהיו.

(K)

הנה עד כמה שידוע כל אב וכל מלמד שבניהם ותלמידיהם חקטנים אשר לפניהם לא ישארו בקטנותם, רק יגדלו ויהיו לאנשים גדולים בשנים, אפשר גם גדולים בתורה ועבודה מ"מ ישנם אשר תכליתם רק מה שנגד עיניהם, וכיון שרק נערים נגדם, לכן רק לחנך אותם לנערים טובים מטרותם, ותורה ויראה רק כערך ילדותם רצונם להכניס אל קרבם ודי להם, אבל מלמד ואב כזה חוטא הוא נגד ד' ועמו, צריך המלמד והאב לדעת שאת בני ד' וגדולי ישראל עליהם לחנך ולגלות, ואת הנערים אשר לפניהם יראו לנשמות גדולות אשר עזרו באבן, ועליהם להצמיחן ולהפריחן, גנן הוא בגן ד' לעבודה ולשמרה, ואף אם יראה בהם נערים אשר לפי הכרתו מרי נפש הם ומדות רעות להם, ידע שזה טבע של גרעיני הנשמות ובוטר המלאכים, מרים הם בחניטתם ומלאים עסיס בגדלותם, אין מדה וטבע רע בהחלט בילד ישראל הורונו קדושי ישראל הבעש"ט ותלמידיו אחריו זצ"ל, רק שצריכים לדעת איך לשמש בהם ולגדלם, למשל אם יש לפניו תלמיד במדת עקשנות שתיא רעה, וסובל המלמד ממנו הרבה, יתבונן והיי כאשר יגדל ויקבל על תורה ועבודה ד', כמה תהי' כל עבודתו בעקשנות ובמסירות נפש, לא קל ולא הפספך יהי', איש ישראל כמו שדורש המדרש יהי' (בר"ך ל"ט) אם מעמיד דברים כחומה, ע"ש. בכל דברי עבודה יהי' חזק כחומה בצורה, ואם יראה תלמיד במדת הכעס, הן אמת שבאופן זה שהנער משמש עתה במדת כעסו רעה היא עד מאד, אבל האם בשביל זה יכולים לחחליט עליו לאמר שורש פורה ראש ולענה בו נמוך וגרוע הוא בטבעו, האם לא נשחק אנו על שוטה ששמע את תהלת האתרוג וחטף לאכול זרע גרעין או בוסר ממנו, ויצעק ויעולל עליו לאמור, פרי מר וארסי הוא האתרוג, והאם יכולים לשער מראש את גדול התועלת אשר יכול המנהל והמחנך להוציא מן רעת כעס הכעסן, כאשר יחדור אל קרבו ויקרבתו ויחייב את לבו ונפשו שיהיו מסודים לד', לאש של מעלה יתהפך כעסו, כל מעשה

(L)

(M)